

Az erdélyi magyar protestáns (református, unitárius, evangélikus) lelkészképzés magyar örökség

Erdélynek a majdnem fél évszázados elszigeteltsége nemcsak azt jelentette, hogy a Kolozsvári Protestáns Teológia elől el voltak zárva a lelki és szervezeti utak a nyugatabbra élő teológiák felé, hanem azt is, hogy a Nyugat majdnem semmit sem tudott rólunk. Bár a kommunikáció csatornáin 1990 után áramlott némi ismeretanyag, még mindig tisztázni és kiegészíteni kellene azt a képet, amely rólunk kialakult. Jelen tanulmány ezt szolgálja, noha ez az „akadémiai önéletrajz” nem mentes sem a szerzőnek mint tanárnak a szubjektivitásától, sem a minket sokszor kísértő erdélyi elfogultságtól. Egy tárgyilagosabb kép érdekében a tisztázás szemű olvasónak ezeket le kell vonnia, hogy valóságos tükörképet kapjon rólunk.

Négy feltételezett kérdésre keresem a választ:

I. Milyen külső, történelmi meghatározottságok között él teológiánk?

II. Mit mutat a belső képünk, szellemi, lelki arcélünk?

III. Milyen az intézet szerkezeti felépítése és milyen kapcsolataink vannak?

IV. Melyek azok a sajátos viszonyulások és feszülések, amelyekből feladataink származnak?

I. Külső, történelmi meghatározottságok

Mi, erdélyiek nem tudunk megszabadulni egy bizonyos térképszemlélettől, mert a természetes határok (Kárpátok) és a mesterségesek (trianoniak) befolyásolták életünket, nem utolsósorban a kolozsvári teológiáét. Eltekintve attól, hogy a 16. században az ország háromba szakadt, minket háromszor lépett át a határ: az első világháború után Erdélyt Romániához csatolták, Kolozsvár 1940-ben visszakerült az anyaországhoz, majd 1945 után újból Románia része lett. Azzal, hogy elszakítottak természetes életközegünktől, végvárrá és peremvidékké váltunk.¹ Végvárrá, mert mi lettünk a nyugati keresztyén világ legkeletibb teológiája, s az eszmei áramlatok, a teológiai irodalom csak szivároghatva érkezett el hozzánk. Peremvidékké, mert a keleti ortodoxia vett körül, illetve együtt kellett élnünk azzal, s ez alig jelentett valamilyen áldásos szimbiózist, inkább azt, hogy védekeznünk kellett egy erkölcstelen bizantizmussal, egy, nálunk a babonásáig elmenő görögkeleti miszticizmussal szemben. Az állandó veszélyhelyzetben mi magunk zárkóztunk el. Így teológiai akadémiánk és protestáns egyházaink lelki-szellemi szigetivé váltak. Ezt a „földrajzot” az évek során meg kellett tanulnunk.

A történelem számunkra az el nem felejtendő múlt, amelyről részletesebben kell szólnom, szem előtt tartva azt, hogy „*historia Dei est magistra vitae*”, mert Ő nem csupán alakította sorsunkat, hanem ez az Ő velünk megélt történelme.

Az első erdélyi protestáns teológia tulajdonképpen az 1568-ban alakult kolozsvári unitárius akadémia volt, református teológia csak több mint 50 év után jöhetett létre.² Bethlen Gábor uralkodása idején, 1622-ben határozta el az országgyűlés egy *collegium academicum* felállítását Gyulafehérváron. A fejedelem birtokadományokkal és pénztökével látta el, iskolatörvényt szorgalmazott, külföldi tanárokat hozatott, akik közül jelesebbek voltak: Opitz Márton, Alstedius János Henrik, Bisterfeld János Henrik, Piscator Lajos német és Basirius Izsák angol prédikátor. Itt tanított teológiát Keresztúri Bíró Pál, Geleji Katona István, Apáczai Csere János is. Az 1658-as tatárdúlás után, 1659–1661 között az akadémia ideiglenesen Kolozsvárra, majd, 1661-ben vissza Gyulafehérvárra kerül.

¹ A végvár és peremvidék helyzet kifejezéseket egy előző előadásomból vettem át. Református keresztyén küldetésünk a Kárpát-medencében. *Önazonosság és küldetés*. Kolozsvár 2001. 67.

² Az Akadémia részletes kronológiáját lásd Kolumbán Vilmos: Teológiánk története évszámokban c. cikkében. *Az Út* 2002. 84–91.

1662-ben Apafi Mihály fejedelem *Nagyenyedre* viteti. Megkezdődik a több mint 200 éves „enyedi korszak”, amely korántsem békés: az épületet 1704-ben Tiede, császári zsoldosvezér labancai, majd 1849 januárjában lázadó román csapatok gyújtották fel. A Habsburg uralom a szabadságharc leverése után megtiltotta az akadémia újraindítását. 1854-től ismét Kolozsvár lesz otthona, s 1862 kerül vissza Nagyenyedre. A 19. század végén a Teológia heves egyházpolitikai harcok tárgya, ugyanis Szász Domokos püspök Nagyenyedről Kolozsvárra akarja költöztetni. Ésszerűnek látszik, azért is, mert Kolozsváron egy helyen lesz a központi egyházkormányzat (püspöki hivatal) és a Teológia, s azért is, mert itt az egyetemhez közel lesz, ti. 1872-ben megalakult a Ferenc József Tudományegyetem. A nagyenyedi tanárok három évtizeden keresztül ragaszkodnak az ősi helyhez.

Végül a püspök akarata érvényesül. 1895-ben az akadémia új épületbe, Kolozsvárra költözik, s az *Erdélyi Evangélikus-Református Egyházkerület Theologiai Fakultása* néven megkezdődik a máig tartó nagyobb időszak. A két világháború, az uralomváltozás és más akadályok, valamint a „rátelepítések” (1919–1928 között a román katonaság, 1960–1972 között az egyetemek foglaltak el több szobát) ellenére a lelkészképzés folyamatos. 1920-tól a reformátusokkal együtt tanulnak a magyar evangélikus hallgatók is, akik számára a felekezeti jellegű tárgyakat előbb Kirchknopf Gusztáv, majd Járosi Andor lelképásztorok adták elő. 1948-tól a szász evangélikus egyház teológusainak is ez az intézet ad otthont, majd 1954-től ez a tagozat Nagyszebenbe költözik.

Az 1948-as tanügyi reform után a román állam a protestáns egyházakat választás elé állítja: vagy közös intézetbe egyesítik a több száz éves unitárius és református teológiákat, s akkor megkapja az államtól az egyetemi rangot, vagy megmarad a két intézet, de csak középiskolai szinten működhet. Az egyesítés mellett döntött az öt protestáns püspök: Vásárhelyi János (Erdélyi Egyházkerület), Arday Aladár (Királyhágómelléki Egyházkerület), Argay György (Zsinatpresbiteri Evangélikus Egyház), Kiss Elek (Unitárius Egyház) és Friedrich Müller (német nyelvű Evangélikus Egyház). A megalakult *Egyetemi Fokú Protestáns Theologiai Intézet* református, evangélikus és unitárius tagozatban működött. A tulajdonképpeni diktatúra azzal kezdődött, hogy az állam az új tanügyi törvény bevezetésével egyidejűleg, négy református tanárt – Tavaszy Sándort, Imre Lajost, Nagy Gézát és Gönczy Lajost – nyugdíjba kényszerített. 1952-ben az intézet megkapja a doktoráltatási jogot és a díszdoktori cím adományozásának a jogát is. 1959-ben a Kultuszminisztériumtól új szabályzat érkezik, mely szerint megszűnnek a tagozatok, s a Teológia felveszi az *egységes* jelzőt. Az elnyomás éveiben egyházaink és Teológiánk testén két nagy érvágás történt. Az 1956-os forradalom utáni években több református, evangélikus és unitárius tanárt és teológust tartóztattak le, akik 5-6 évet töltöttek börtönben. 1980 és 1989 között az állam drasztikusan korlátozta a teológusok létszámát, évente csak 8 református, 2 unitárius és 1 evangélikus hallgatót vehettünk fel. A numerus clausus csak az 1989-es változások után szűnt meg. Ekkor lehetőség volt arra is, hogy a Teológia tagozódjék, s az egyház felállította a Református-Evangélikus, az Unitárius és a Nagyszebenben működő német Evangélikus fakultást. Jelenleg az intézet neve: *Protestáns Teológiai Intézet*.

Bár egyházaink és Teológiánk megsínylette a diktatúra éveit, de az „ahogy lehet” korszakot átvészeltük. Akkor még csak reméltük, most már hitbizonyossággá vált, hogy az a gonosz, amit mások ellenünk gondoltak, jóra fordult. Egyházi teológiánk átment a hitpróbán, és megerősödve került ki.

Történelmünk időpontjait, a korszakokat jelző éveket fel kell jegyeznünk, de ezek mind alá vannak vetve az egyetlen „korszakformáló” eseménynek, amelyet istentiszteleti helyünk, a díszterem szószék fölötti, fekete márványba vésett felirata mutat: *Verbum caro factum est*. Arra kell törekednünk, hogy tanításunkat, nevelésünket, egész életünket Hozzá igazítsuk.

II. Lelki-szellemi arcél

Bizonyára a fenti száraz kronológiából nem rajzolódik ki belső életünk képe, az a lelki-szellemi arcél, amely sajátosságossá teszi teológiánkat. Ennek szellemtörténeti vázolója nem csupán múltba tekintés, hanem olyan, immár történeti távlatból végzett eszmélkedés, amely jelenlegi habitusunkat is meghatározza.³

Itt most túl kell tekintenünk a 17. századi protestáns ortodoxia és puritanizmus teológiai harcain, bár ezeknek a hatása is érezhető mai teológiai gondolkozásunkon. Lényegesebbnek kell tartanunk az utolsó, mintegy 120 év szellemi mozgásait. Bizonyos mértékig óvakodnunk kell a korszakosítástól, mert a rajtunk átment és bennünk lecsapódott irányzatok átfedik egymást, ennél fogva a jelzőket (liberális, kritikai, építő, pietista, újreformatori stb.) sem abszolút értelemben használjuk, mintha ezek másmilyen irányzatokat kizártak volna.

Még két megjegyzést kell előlegeznünk. A jelölt korszakban Erdély több történelmi (országhatárok váltakozása) és egy társadalmi meghatározottságba (kommunizmus) került, ezek érintették ugyan a szellemiséget, lelkiséget, de döntően nem befolyásolták. S bár az erdélyi teológiai tanárok jöttek, mentek, nyomot hagytak maguk után, de az eszmei vonal töretlen maradt.⁴

1. A nagyenyedi teológiától kiindult és a kolozsvárban tetőzött erdélyi *liberalizmus* nem volt olyan sivár, mint általában az európai. Három jellegzetessége miatt tekinthetjük pozitív teológiának, pontosabb megfogalmazásban *építő kriticismusnak*. Először azért, mert egy, a múltból örökölt biblicizmus hatotta át, másodsor, mert képviselői meg tudták őrizni a teológia tudományos jellegét, harmadszor, mert egyházépítő volt. Ez a kép eléggé élesen rajzolódik ki különösen a *Theologiai Értesítő*kben napvilágot látott igazgatói évnnyitó beszédekből. Meghatározó személyiségei főleg a dogmatika tanárai: a holland teológia hatása alatt tanító nagyenyedi Kovács Ödön és Nagy Károly. Maradandó, és a következő időszakra is áthangzó hatásúak voltak az ún. alföldi pietisták, a két biblikus: Kenessey Béla és Kecskeméthy István. Ennek a korszaknak (kb. 1890–1916) jeles tanára volt a gyakorlati teológus Molnár Albert, valamint az ekkor induló, szintén gyakorlati teológus Ravasz László, az újszövetséges Bartók György ifj., a két egyháztörténész, Pokoly József és Révész Imre.

2. Az 1916–1932 közötti években a Magyarországra távozott tanárok (Pokoly J., Bartók Gy., Révész I., Ravasz L.) helyett újak jönnek, s hogy ezt a második tanárgenerációt „nagy tanári karnak” szokták nevezni, az emberileg annak tulajdonítható, hogy a püspökké választott Nagy Károly jó szemmel hívta be az értékes, a tudomány útján elinduló lelképászorokat: Makkai Sándort, Tavaszgy Sándort, Imre Lajost, Nagy Gézát és Gönczy Lajost. A valamivel később megüresedett bibliai tanszékekre az ószövetséges Nagy Andrást és az újszövetséges Maksay Albertet választották meg, akik hamarosan beilleszkedtek az „öregek” sorába, majd egy évtized múlva az egyháztörténeti tanszékre került Juhász István, aki évtizedekre meghatározó tagja volt a teológia lelki-szellemi habitusának. Az erre a korra jellemző *történeti kálvinizmus* tulajdonképpen már Kovács Ödönnel kezdődött és folytatódott Nagy Károllyal, aki három Kálvin-tanulmánya mellett, 1903-ban lefordította Kálvin 1536-os *Institutióját*. S ezen a vonalon tanítottak, írtak Makkai Sándor, Tavaszgy Sándor és Nagy Géza is. A trianoni aléltság első éveit után az erdélyi tudományosság saját lábára állt, s átütő hatású tudósokat adott a közéletnek. Először Böhm Károlyról, az értékek filozófusáról kell megemlékeznünk, mert teológiai tanárainknál főképpen az ő hatása követhető nyomon, ahogyan különösen Ravasz László és Makkai Sándor *értékteológiáján* érvényesült. Az idők folyamán azonban ezek a tanárok az „értéket” a Kijelentésben találták meg. Ezt a teológiai

³ A Teológia belső képének részletes kidolgozását adtam egy előző tanulmányomban. A kolozsvári református teológia lelki-szellemi arcéle. *Önazonosság és küldetés*. Kolozsvár 2001. 115–130.

⁴ Az Alföldről Erdélybe jött Kenessey Béla és Kecskeméthy István, 1895-ben. Magyarországra távozott Pokoly József (1912-ben), Varga Zsigmond id. (1913-ban), Bartók György ifj. és Révész Imre (1920-ban), Ravasz László (1921-ben), Mátyás Ernő (1925-ben) és Makkai Sándor (1936-ban).

értéket azonban el kell fogadni, át kell engedni a személyes tapasztalaton, amely így élménnyé válik. A kérdés tehát nem csupán az, hogy az ember a keresztyénséget miképpen értheti meg, hanem az, hogy miképpen élheti meg. Az ilyen értelmű *élményteológia* nem válik sem misztikává, sem pietizmussá. Másodszor a pedagógus Schneller István egyetemi tanár elvei szűrődtek át a teológiába, először Makkai Sándornál átütő módon, majd jól érezhetően Imre Lajos gyakorlati teológusnál. Vallották, hogy a teológia azt célozza meg, hogy az ifjából Isten országa számára keresztyén személyiségeket neveljen. A teológus ifjúság filozófiai és pedagógiai ismereteit elősegítette az a tény, hogy ebben a korszakban hallgatóink átjártak az egyetemre és ezt a két egyetemi tantárgyat felvették leckeönyvükbe.

3. Az 1932–1948 időszak szellemi arcélét az *újreformátori*, más elnevezéssel a *dialektika teológia* alakította. Hogy ennek a 20. századi teológiai irányzatnak miért volt átütő hatása, hogy minek köszönhető ennek gyors átvétele, s főleg, hogy kritikus vagy kritikátlan volt-e ez az átvétel, azt az elemzők ellentmondásosan válaszolják meg. A teológia-történet szakemberei talán pontosabb feleletet adnak, a magam részéről annak a lelki-szellemi alapnak tulajdonítom, amely nálunk az 1920-as években kialakult. Három olyan „talajminőségre” gondolok, amelyen meggyökerezhetett a tőlünk pár száz kilométerre elvetett mag.

a. Mindenekelőtt megjelölhető az, amit az előzőkben *történeti kálvinizmus*nak neveztem. Úgy néz ki, hogy ez a 1920-as évekre tetőzik, tény, amelyet az is mutat, hogy 1925-ben, az 1895-ben alakult kolozsvári teológia 30. évfordulóján, a következő tanulmányok jelennek meg: Makkainak az *Öntudatos kálvinizmusa* s Tavaszynek több tanulmánya, mint *A kálvinizmus átfogó ereje*, *A kálvinizmus hitvallási jellege*, *A kálvinizmus mint a tett keresztyénsége*, *A kálvinizmus mint az erkölcsi komolyság vallása*, *A magyar kálvinizmus sajátossága*. A sorba tartozik még az egyháztörténet tanára Nagy Géza *Nagy erdélyi kálvinisták* (1927), *Kálvinista kultúrmunka* (1930) és *A kálvinizmus felekezeti missziója* (1933) c. tanulmányaival. Ehhez a Kálvin „redivivushoz” járult még a hitvallások felfedezése. Tavaszy elvégezte a Heidelbergi Káté újra fordítását, amelyet – az addigi Nagy Péter-féle káté helyett – bevezetnek a konfirmációi oktatásba. S amint a későbbi tanulmányok kimutatják, az 1929–32-es istentiszteleti reform főbb formái is a H. K. felosztását követik.

b. Továbbá: ebben a korszakban indul el Erdélyben, s majd a következőben teljesedik ki egy olyan *belmissziós mozgalom*, amelynek elméleti műhelye a teológiai intézet volt. Az első világháború utáni időket világszerte az egyesületek, szervezetek, pártok évtizedeinek nevezhetjük. Úgy vélem, ennek nincs sok köze ahhoz, ami Erdélyben, főleg egyházi vonatkozásban történt. Az erdélyi evangéliumi lelkület, a belmissziós szolgálat elmélyítését célozva, Makkai Sándor, Imre Lajos és Tavaszy Sándor kezdeményezésére megalakul a *Vécsi Szövetség* (1921), majd ugyanakkor és ugyancsak Imre dinamikus szervező munkájának köszönhetően a Teológián létrejön az *Ifjúsági Keresztyén Egyesület* (1921), majd később, 1928-ban a *Nőszövetség*. A gyülekezeti bibliaórák, a vasárnapi iskolák mind a Teológiáról indultak el. Nálunk nem az újreformátori teológiából nőtt ki a belmisszió, hanem ez utóbbi segítette elő annak megfogadását.

c. A Kijelentés elsőbbségét meghirdető új irányzat főleg azért honosodhatott meg aránylag rövid idő alatt, mert az erdélyi teológiát egy mély *biblicitás* hatotta át. Bár ez mindegyik, itt megemlített személyiségre jellemző volt, főleg két tanár lelki-szellemi beállítottságának tulajdonítható. Az 1895-ben létrejött kolozsvári fakultásra került két pregnáns személyiség: Kenessey Béla és Kecskeméthy István, az „*alföldi pietizmus*” képviselői. Alföldi hagyományuknak, lelki alkatuknak tulajdoníthatóan, de azért is, mert bibliai tárgyakat adtak elő, egy olyan pozitív biblicizmus meghirdetői voltak, amelynek hatása érezhető volt a fakultás tanárai és hallgató között. Azért kell ezt így megfogalmaznunk, mert az általuk hirdetett és megélt pietizmus népünk és lelkipásztoraink között csak szórványosan vált igazi életprogrammá. Mindketten önmagukban is ellentmondásos személyiségek voltak, hiszen kegyes alapbeállítottságuk nem akadályozta meg őket abban, hogy a Szentíráshoz,

mint emberek által írt szöveghez nyúljanak, elmenvén a szöveg aprólékos boncolásáig, főleg, ami Kecskeméthyt illeti.

Az újreformátori teológia kezdeteként azért jelöljük meg az 1932. évet, mert akkor jelent meg Tavaszy Sándornak a *Református keresztyén dogmatika* c. műve. Az 1930-as évek tanárainak kezdetben fenntartásai voltak az új irányzattal szemben, az akkor már püspök Makkai, a sajátos erdélyi szellemiség védelmében idegenkedett hatásától, végül a dialektika teológia tért hódított, Kecskeméthyt kivéve mindenki elfogadta, s ebben a szellemben tanított. Ebben a korszakban megélénkült a peregrináció, aminek következtében erdélyi lelkipásztorok, vallástanárok – László Dezső, Borbáth Dániel, Geréb Pál, M. Nagy Ottó, Kozma Tibor, Horváth Jenő, Tőkés István, Horváth István, az evangélikus Kiss Béla – Svájcban kerülnek hatása alá.

4. Az 1948-tól kezdődő és máig tartó időszakban a dialektika teológiához csatlakozottak közül néhányan az intézet katedráira kerültek, mint Borbáth Dániel, Geréb Pál, Horváth Jenő, Kozma Tibor, Horváth István, Tőkés István. Ezt a korszakot – melyben eszmei változás nem történt, sőt az újreformátori teológia egyeduralomra jutott – a teológiai intézet *túlélése és a szellemi javak megőrzése* idejének nevezhetjük. Az említett trauma, hogy 1948-ban a román állam négy tanárt menesztett (Tavaszy S., Imre L., Nagy G., Gönczy Lajos) a személyüknek okozott fájdalomon túl, nagy veszteséget jelentett az intézet számára is. S ez megismétlődött 1959-ben, amikor a két biblikust, Nagy András és Maksay Albertet, a tanév megkezdése utáni napokban nyugdíjba küldték. Ezzel az intézet elvesztette a személyükben biztosított folyamatosságot. Az 1989-es változások után olyan tehetséges fiatal tanárok (lektorok, előadótanárok, gyakornokok) kerültek az intézetbe, akik a dialektika teológia emlőin nőttek fel, de némileg friss levegőt is hoztak külföldről, hiszen most már lehetőség volt egy gyakoribb peregrinációra.

A fenti mintegy 120 évi vázlatos történeti áttekintésre azért volt szükség, hogy mai teológiánk lelki-szellemi irányultságát megértsük. Talán a most következő vonulatok bemutatása kissé didaktikusnak tűnik – hiszen ezeket egymástól nem lehet elválasztani, s arra is kell gondolni, hogy az egyes személyiségek mégsem tagolhatók be irányzatokba –, mégis a gondolkodás csatornáit ezek, amelyek a megértést elősegítik.

a. Mindenekelőtt teológiánk alapmeghatározója volt, és ma is az említett *biblicizmus*. Ma ezt külsőleg az mutatja, hogy a tizenkét tanár közül hét biblikus van (hatnak van doktori képesítése), noha nem mind a bibliai tanszékeken adnak elő. Megemlítendő az az egyedi helyzet is, hogy a két bibliai nyelvnek külön lektora van. A bibliai tárgyakat a református és evangélikus teológusok együtt hallgatják, sőt a két bibliai nyelvet az unitáriusok is. Túl az akadémia több évtizedes hagyományán, illetve a neves biblikus elődökön, mögöttünk egy bibliás nép volt, s ezt a népi biblicitást kellett a tanároknak is kifejezniük. Egy ilyen megalapozottságú teológia aztán kiszűrt minden olyan Nyugatról jövő áramlatot, amit nem egyeztethetett össze biblikus hagyományaival. Jellemző, hogy a Bultmann-i egzisztencialista írásmagyarázat és a mitológiátlanítás ellen a teológiai tanárok közül többen akkor emelték fel szavukat, amikor ez még tulajdonképpen nem is jelentett valós veszélyt. Különbséget tudtunk tenni építő és romboló bibliakritika között, ebben is erdélyi hagyományokat követve, vállalva azt is, hogy fundamentalizmussal vádoljanak. Jövőnkre nézve azt kérdezzük magunktól: vajon megtaláljuk-e az értelmetlen bibliakritika és a fundamentalizmus között azt az utat, amely mind a tudományosságnak, mind a gyülekezeti felhasználhatóságnak megfelel. Tudva tudjuk azt is, hogy még nem pótoltuk be a nyugati teológiák olyan szakterületeit, mint a hermeneutika. Azt is érezzük, hogy a didaxisban az egzegézis és a homiletika között űr van, kérdés, amely az elmélet és a gyakorlat általános dilemmájára vezethető vissza, s amelyet – valószínű – minden egyetemi fokú teológia érez.

b. Ennek a biblicitásnak megfelel a teológiánkra jellemző *hitvallásosság*. A Heidelbergi Káténak, illetve Luther Kis Kátéjának kötelező felmondása, a teológusok

prédikációjának megmérése a hitvallások mérlegén olyan startot ad a jövőbeli lelképásztornak, amelyet felhasználhatnak mind a szekularizáció szabadossága, mind az egyházak falán rést ütő szekták ellen.

Ahhoz, hogy a biblicitást és a hitvallásosságot visszavezessük a 17. század szellemi mozgásaiig, ti. a puritanizmusig és a protestáns ortodoxiáig, alaposabb teológiatörténeti megalapozottságra lenne szükség.

c. Akadémiánk *gyülekezeti teológia* volt, és ma is az. Ez a sajátos megfogalmazás egypár konkrétumból is kimutatható. Főleg abból az irodalmi tényből, hogy fokosabb könyvekben és főleg egyházi folyóiratainkban túltengtek a tanárok homiletikai jellegű tudományos vagy építő közleményei, úgyhogy már-már egy pánhomiletikáról beszélhetünk. Bár így nem fogalmazott senki, megkísérlem a megállapítást, hogy mi a sola Scriptura elvet a gyakorlatban solus textusként alkalmaztuk. Továbbá: 1927-től kezdve, amikor Imre Lajos mellé behívták a teológiára második gyakorlati teológusként Gönczy Lajost, két gyakorlati tanszékünk volt és van ma is. Figyelemreméltó az is, hogy a tizenkét református és két evangélikus tanár közül kilencen voltak több-kevesebb ideig gyülekezeti lelképásztornak, többnyire ún. nehéz egyházközösségekben. Bár természetesen felmérés erről nincs, úgy néz ki, hogy a mi teológiánkon több istentiszteleti alkalom van, mint más akadémiákon.

III. Külső alkat, kapcsolatok

1. Teológiánk szerkezetének legsajátosabb vonása, hogy *három felekezet és négy egyháztest* számára ad otthont: Református Egyház (két egyházkerülettel), Evangélikus Egyház (magyar nyelvű Zsinatpresbiteri Á. H. Evangélikus Egyház és német nyelvű A. B. Evangélikus Egyház) és Unitárius Egyház. Maga az épület az Erdélyi Református Egyházkerület tulajdona. Ez az egyedi struktúra (nincs tudomásunk, hogy máshol lenne ilyen) nem az általános értelemben vett ökumenizmus modellje – sokan ezt látják benne –, hanem a majdnem négy és fél évszázados erdélyi együttélést tükrözi, szemlélteti. A középkori egyetemek közösségi eszményét követve, egy fedél alatt történik az istentisztelet, az oktatás-nevelés, a tanulás, a szállás és az étkezés. Felekezeti értelemben intézetünk közös, de nem egységes. A *közös* azt jelenti, hogy – a nagyszebeni Szász Evangélikus Kart leszámítva –, reformátusok, evangélikusok, unitáriusok egy hajlékban, részben közös didaxissal végzik munkájukat. A teológusok mind együtt hallgatják a nyelvi előadásokat (héber, görög, latin, magyar, román és modern nyelvek), az evangélikusok pedig a felekezeti tárgyak kivételével (rendszeres teológia, liturgia) minden mást is. Van közös tanári karunk: egy rektor és egy gazdasági igazgató áll az intézeti közigazgatás élén. Teológiánk *nem egységes*: dékáni vezetéssel felekezeti karok (fakultások) szerint tagolódnak. Mindhárom egyház tanárai és hallgatói keresztyén testvériségben, barátságban élnek, úgy, amiképpen erdélyi településeinken maguk a hívek is. Különösen a minket nem ismerő külföldi látogatóink gyakran teszik fel a kérdést: miért nincs a felekezetek között teológiai párbeszéd? Ez valóban hiányzik, de talán a félelem, hogy az együttélés hagyományai megromlanak, valószínű, hogy a hitvallási távolságok (unitárius és református-evangélikusra gondolunk) tartanak vissza. Ebben hallgatólagosan mindegyik felekezet tanárai és diákjai megegyeznek.

2. *Teológiák-közi kapcsolataink* (csak) két irányúak. A közelmúltban, 1964–1988 között a *görögkeleti* intézetekkel felekezetközi kapcsolatunk volt, a három teológia (bukaresti és nagyszebeni görögkeleti, kolozsvári protestáns) tanárai évenként szimpozionokat tartottak, s ezeken a találkozókon a kezdeti időszakban tudományos teológiai kérdéseket vitattak meg. A tartalmas előadásokon kívül, az egymás megismerése, a kialakult barátságok is hasznos hozadékok voltak. Később a görögkeleti püspöki kar is bekapcsolódott, s ezzel egyidejűleg a teológiai kérdéseket felváltotta a politikum. Az 1987-es, Kolozsváron tartott gyűlésünkön, minket megalázó módon, a Magyarországon megjelent három kötetes *Erdély történeti mű* került bonckés alá, enyhén szólva elfogult kritikával. Talán ennek is tulajdonítható, hogy

jelenleg – némi protokolláris kölcsönös jelenlétén kívül – minden más együtt működés hiányzik.

A magyarországi református és evangélikus teológiákkal kölcsönös tanár- és diákcseré folyik, immár tizenöt éve, többször történt a diákok csoportos látogatása a testvérintézetekben, tudományos, sport vagy más rendezvényeken. A magyar református teológiák tanárai tizenöt éve tudományos konferenciákat tartanak a *Coetus Theologorum* keretében. Diákjaink, többnyire a végzett hallgatók, nyugati egyetemeken töltenek egy-egy szemesztert, nálunk időnként holland teológusok tanulnak egy-két évet, részben folytatva doktori tanulmányaikat. A távolabbi múltból számunkra emlékezetes, hogy 1909-ban John Mott, 1926-ban Friedrich Niebergall, 1935-ben Emil Brunner, 1936-ban Karl Barth látogatta meg akadémiánkat.

Intézetünk sajátos teológia-közi kapcsolatban van a *gyulafehérvári Római Katolikus Teológiával*. Minden évben, váltakozó helyszínnel, két napos tanári találkozót tartunk, amelyeken az éppen aktuális teológiai kérdéseket 2-2 előadásban tárjuk egymás elé. Nem kerüljük el az egyházaink közötti eltérő tanításokat, a konferencia lelkeségét a testvéri megértés és a barátság légköre jellemzi.

3. Mint minden felsőfokú tanintézet, a mi teológiánk is „három pillérű”: a diákság, a tanárok és a könyvtár lábán áll. A *hallgatók* létszámát nem a teológia, hanem az egyházak, illetve egyházkerületek határozzák meg, az elhelyezendő lelkipásztorok viszonylatában. A numerus clausus „gyászévtizede” után a létszám mesterségesen megnőtt (az egyik évben több mint kétszáz református hallgatónk volt), s ez nehezen megoldható oktatási, nevelési feladatok elé állította a tanári kart. Majd fokozatosan az egyházi igény szerint alakult, ami évfolyamonként – református viszonylatban – huszonöt leendő lelkipásztort jelent. A 2003–2004. tanévben 135 református (86 az Erdélyi, 50 a Királyhágómelléki Egyházkerületből), 10 magyar evangélikus, 32 unitárius, összesen 178 diákunk volt. A hallgatók 20 %-a nő, s ezt a számot szintén a fenntartó egyházak határozzák meg. Egy jó pár éve kárpátaljai és délvidéki református és evangélikus hallgatóink is vannak. 1990 óta van diákpresbitérium, amely önkormányzati és érdekképviseleti testület. A didaxist 12 református, 2 evangélikus és 3 unitárius *tanár* látja el, amely testületként, adott esetben, Fegyelmi Szék is. Ezen kívül 15 óradíjas, betanító tanárunk van. A mintegy százezer kötetet tartalmazó *könyvtárunk* a teológusokon kívül a vallástanárképzősöket is ellátja, de szép számmal keresik fel egyetemi hallgatók, kutatók is. Jelenleg elektronikai korszerűsítés és szakszerű átcsoportosítás alatt van. Könyvkincseink közé tartozik Szegedi Kis István *Loci Communes*, Szenczi Molnár Albert *Hanaui* és *Oppenheimi Bibliája*, Keresztúri Bíró Pál, Geleji Katona István prédikációi. A kéziratárban őrizzük Bethlen Gábor armálisát és németalföldi peregrinusok 18. századi naplóit. Folyik a régi könyvek szakszerű restaurálása is. Nagy gondunk a helyhiány, mind a raktárhelyiség, mind az olvasóterem kicsi a szükséglethez képest. – 11 tisztviselő és 16 fős kisegítő személyzet biztosítja intézetünk működését.

4. *Istentiszteleti és lelki* életünket felekezetenként egy-egy spirituális nevelő tanár irányítja, akiknek segít az ifjúsági lelkipásztor és a diákpresbitérium. Van vasárnap délelőtt akadémiai istentisztelet, amelyeken a református és evangélikus tanárok szolgálnak, minden nap reggeli préces, hétvégi áhítat, bűnbánati istentisztelet és hetenkénti tanárok által vezetett bibliaóra. A II–V. év kötelező legációi biztosítják, hogy a gyülekezeti életterületről ne szakadjunk el. A nyári szünidőben a hallgatók kötelező exmissziós szolgálatot végeznek. Minden évben, az első félév végén teológiai csendesnapokat tartunk, amelyeken vendég lelkipásztorok és más neves közéleti személyiségek tartanak előadást.

A lelkigondozói beszélgetések részei a lelki nevelésnek, de gyakoriságával és mélységével mind a diákok (főleg ők!), mind a tanárok elégedetlenek. A gyakorlati teológia egyik tanárának vezetésével és egy ifjúsági felelős szervezésével kórházgondozás folyik, ami

azt jelenti, hogy Kolozsvár négy kórházában és egy aggmenházban mintegy 30 teológus, a pojmenikai szeminárium keretében, tart istentiszteleteket és végez személyes lelkipálcózást.

A közösségi élet, az egymáshoz tartozás tudata erősebb, mint más teológiákon, bár kívánnivalókat hagy maga után, amit az elég gyakori fegyelmi esetek is mutatnak.

5. Anyagi téren életünk híveink szociális helyzetétől, és a különböző pályázatok által nyert támogatásoktól is függ. A 2005. évi költségvetésünk bevételi oldalán a következő források szerepelnek (forintba átszámítva és kerekítve): Kaptunk a gyülekezetektől 67 millió, az államtól 14 millió, a diákok díjaiból 38 millió, más egyházaktól 14 millió, egyéb adományokból és saját bevételekből 21 millió forintnak megfelelő lejt, azaz összesen 154 millió forintot. Ez éppen csak az intézet fenntartására volt elég. 2006-ban megtörtént az épület közművesítése. Erre a nagyszabású tervre külföldi segélyként 600 000 Eurót kaptunk. Létrejött a teológián belül a Talentom alapítvány, amely külföldi és saját alapokkal rendelkezik és részben a teológiát, részben az azon kívüli rászorultakat támogatja. Voltunk már nagyobb szükséghelyzetekben, s Isten megtanított arra, hogy nem csak kenyérral él az ember, s adott hitet, jövőlátást.

IV. Viszonyulások, feszülések

Nem szeretnők, hogy az eddigi, bemutatkozásnak is tekinthető megállapításokból valaki azt a következtetést vonná le, hogy a Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézetben minden rendben van – ez nincs így, s nem csupán másokat nem akarunk félrevezetni, de magunkat sem szabad becsapnunk. Gondjaink, kihagyásaink, tévedéseink vannak, s Isten jól tudja, hogy bűneink is. Ezeket szeretném napvilágra hozni a fenti sorok mögöl, viszonyulásokban, ellentétekben megfogalmazva. A következő kettősségek közötti természetes feszülés nem egyszer feszültségekhez vezetett.

1. Az *elmélet és gyakorlat*, vagy más megfogalmazásban: a tudomány és az élet egyensúlya minden főiskolai oktatásnak és nevelésnek a kérdése. A vád, amely a gyülekezetek, a lelkipásztorok, nemegyszer a központi egyházkormányzat részéről érkezik, így hangzik: több gyakorlatot, kevesebb elméletet. A diktatúra éveiben ez ellen azzal védekeztünk, maga a kommunista-ateista állam korlátozta azt, hogy a gyakorlat terére vigyük át azt, amit elméletileg tanítunk. El akarta szigetelni a teológiát a gyülekezeti valóságtól, s erre nézve mindenféle korlátozásokat rendelt. Volt időszak, amikor megtiltotta a gyülekezeti homiletikai, katekétikai gyakorlatokat, korlátozta a legációk és nyári szolgálatokat, nem mindig adta meg a tanároknak az engedélyt (hivatalos „delegációról” van szó), hogy a gyülekezetekben ígét hirdessenek vagy előadást tartsanak. De itt nem célunk a panaszkodás, és nem foghatunk mindent az államra, mert – valljuk be – egy kissé kényelmes volt a tanároknak és a diákoknak bennmaradni az iskola falai között. Igen, csakhogy ezt megszoktuk, nem voltunk elég találékonyak, elfogadtuk a „bura-helyzetet”. Ennek ellenére elmondhatjuk magunkról, hogy oktatásunk, nevelésünk *gyülekezeti irányultságú* volt, s ma még inkább az. Ez annak is tulajdonítható, hogy a tanárok nagy része gyülekezeti lelkipásztor volt, s bizony nem könnyű helyeken, többnyire szórványvidéken. Eleink arra törekedtek, hogy a gyülekezetszerűség ne menjen a tudományosság rovására, s ezt a jelenlegi tanári kar magára nézve szintén kötelezőnek érzi.

A vád viszont megmaradt az után is, hogy a gyakorlat lehetőségei megnyíltak. Ma a teológia erre kettős választ adhat. Egyfelöl rámutat arra, hogy olyan teológusaink vannak, akik a középiskolában csekély elméleti kiképzést kaptak, akiknek „tananyagukból” hiányzott például a filozófia, a logika, arról nem is beszélve, hogy általában nem tanultak meg önállóan gondolkodni – noha erre általános igény van, beleértve maguknak a diákoknak az igényét. Ezt a teológiának pótolnia kell, s ha nem teszi meg, nem érdemli meg a főiskolai minősítést. Másfelöl különbséget kell tennünk az elmélet, a gyakorlat és a technika között. Ez utóbbin valamilyen egészen pragmatikus kiképzést értek, elmenve a kazuisztikáig. (A konkrét

ellenvetések sokszor komikusnak is tűnhetnek, mint például: Ti nem tanítjátok meg, hogy mikor kell a lelkipásztornak süveget viselni? Nem mondtátok meg a liturgia órán, hogy keresztelek után hova kell önteni a megmaradt vizet?) Bár egyszer-egyszer utaltunk ezekre a tudományosságtól oly távoli kérdésekre, valójában nem tartunk feladatunknak egy ilyen kiképzést, arra hivatkozva, hogy ezeket a technikákat a segédlelkészség idején, a principálistól kell elsajátítani. Természetesen az elvi alapozás nem jelenhet steril teologizálást, de azt sem, hogy lelkészi fogásokra okítsuk ki diákjainkat.

A tudomány és az élet, az elmélet és a gyakorlat kettőssége abban is megmutatkozott, hogy egykori tanáraink (főleg a gyakorlati teológusok) olyan gyakorlati kézikönyveket adtak az egyház kezébe, amelyek magas tudományos szinten íródtak. A következő alapművekre gondolunk: Ravasz László: *A gyülekezeti igehirdetés elmélete* (1915), Imre Lajos *Ekkleziasztika* (1941) és *Katechétika* (1942), Makkai Sándor: *Poimenika* (1948). Ezeket a műveket akkor is magunkénak tudjuk, ha nem Erdélyben jelentek meg.

2. Sokkal hevenyebben jelentkezett egy belső, az egyház és a teológiai intézet közötti kettősség. Természetellenes helyzet ez, mégis, több évtizedes hagyománya van (vannak tehát szégyellnivaló hagyományaink is). Különösen akkor keményednek meg a „felek”, amikor a püspök előzőleg nem volt teológiai tanár, de arra is van példa, hogy az egykori tanár, a püspöki székből nem értette meg a teológiát. Talán ez (is) indította a 20–30-as évek tanárait, hogy ezzel, mint feszülésben levő kérdéssel foglalkozzanak. Elég két alapvető elvi tanulmányra hivatkozunk, amelyeknek a címe is sokat mond: Tavasz Sándornak *A teológiai tudomány az egyházban* (Az Út 1928) és Imre Lajosnak *Mit követel az egyházi élet a teológiától és mit ad annak* (Református Szemle 1936) c. közleményekre.

Úgy vélem, szükséges a téma kibontásához elvi alapokból kiindulni, mindenekelőtt le kell szögezni, hogy bár két valóságról van szó, ezek nem egyszerűen egymás mellett, hanem egymásban és egymásért élnek. Azonban csak akkor van létjogosultságuk, ha mindketten az Ige meghatározottságában szolgálnak. Ez azt is jelenti, hogy a két valóság között lehet alá- és fölérendeltségi viszony, de csak azzal a feltétellel, ha az Ige alá rendelik magukat. Így látták ezt egykori tanáraink is, akik tudósokhoz illő tárgyyszerűséggel fogalmazták meg e kettőnek viszonyulásait. Azok a megállapítások, amelyek itt következnek, a teológiára mint tudományra vonatkoznak, de mert a tudománynak elsődleges letéteményese az intézet, ezért erre is érvényesek. A kettő viszonyát, egymásra utaltságát nem lehet tömörebben megfogalmazni, mint Tavasz Sándor tette: „A theologia nem lehetséges az egyházon kívül és az egyház nem lehet el theologia nélkül. Az egyházon kívüli theológiának nincs tárgya és anyaga, ezen kívül az ilyen theologia merőben céltalan és értelmetlen, tehát nem érdemli meg a theologia nevet.”⁵ Az az egyház, amely lemond a teológiáról, elveszti igei alapját, elparlagiasodik vagy elszektásodik. Az Igének alárendelt helyzetükből következik, hogy Isten előtti felelősséget hordoznak egymásért. Ez akkor is követelmény, ha időnként az egyházi közigazgatás és a teológiai igazgatás között személyi, vagy joghatósági viták adódnak.

A teológia (mint intézet is) felelősséget hordoz az egyházért, főleg kettős vonatkozásban: Mint tanítói hivatal megfogalmazza az egyház tanait s felel azokra a kérdésekre, amelyek az egyház felől, vagy más térségből jönnek. Kritikai megbízatása szerint: őrködik a tan tisztasága fölött, vigyáz az egyház egységére, védi az egyházat a külső támadások ellen.⁶ Az egyház felelős a teológiáért: fenntartja, szolgálati területet nyújt számára, felügyeletet gyakorol fölötte.

Egymás iránti feladatuk betöltésének három feltétele van: Az Ige iránti engedelmesség, a szeretet parancsolatának betöltése és az egyház által biztosított jogi keret. Ez utóbbi azért érdemel különös figyelmet, mert adott esetben ellentmondásos és félreérthető lehet. Mindkettő a jelzett feladatokat a zsinaton keresztül látja el, amely jogalkotó és

⁵ *Református keresztyén dogmatika* 10.

⁶ Részletesen lásd K. Barth: *Kirchliche Dogmatik* II/2. 102.

kormányzó testület. A tisztségviselőknek csak a zsinat megbízásából van jogi értelemben vett hatalmuk a tanításra, a kritikára és a felügyeletre.

Erdélyben többször is felmerült a teológiai intézet *autonómiájának* a kérdése. Tudjuk, hogy Nyugaton vannak az egyháztól függetlenedett teológiák, a görögkeleti egyházaknál viszont a teológia teljességgel beépült az egyházi struktúrákba. Teológiánk köztes helye, amelyet a fenti idézetek jelölnek, illetve korlátoznak, azt jelenti, hogy mi csak egyházi teológiát tudunk elképzelni, megfelelő autonómia fenntartásával. Jó lenne a kérdést úgy szétvetni, hogy az oktatásban a teológia autonóm, a nevelésben egyház-függő. Ez ilyen „tiszta” nem valósítható meg, hiszen a teológia tan és tanítási kérdésekben is az egyháztól függ, s itt ismét a zsinatra kell utalnunk. Jelenlegi egyházi törvényünk, a Kánon pontosan megszabja az egyház és a teológia viszonyát, s ezt kötelező mind az egyházra, mind a teológiára nézve.

Sajnos, a távolabbi és a közeli múltban is az egyház az egyes tisztségviselői és az egyes testületei révén megalapozatlanul vádolta a teológiát, hol a szakmaiságot, hol az erkölcsi értelemben vett fegyelmet, vagy éppen a tanrendet illetően. Több évtizedes kifogás, hogy a teológia sokba kerül az egyháznak, s a lelkipásztorok és a központi egyházkormányzati testületek csökkenteni akarják a szubvenciót. (A kérdésről a továbbiakban még szó lesz.) Sőt voltak hangok, amelyek meg akarták szüntetni a közös protestáns jelleget. Ezek a kifogások legtöbbször abból eredtek, hogy az egyház testületei vagy tisztségviselői elszakadva az intézettől, nem ismerték a valós helyzetet. A teológia viszont sokszor elhamarkodottan bírálta az egyházvezetést, úgy érezte, hogy ebben a tanárok nem kapják meg a kellő súlyt. Nemezszer azt is kifogásolta, hogy a központi egyházkormányzás nem támogatja anyagilag kellő mértékben a teológiát. Szomorúan mondhatjuk el, hogy közöttük folyt egy olyan áldatlan presztízs-, vagy éppen hatalmi harc, amely egyik félnek sem használt, s amely mindkettőjük bűne volt.

Örömmel mondhatjuk, hogy az utolsó években tisztázódtak a hatáskörök, s az egymásért élés feladatait mindkét fél komolyan veszi, s ha nem is teljességében, de nagyrészt igyekszik megvalósítani.

Az 1622-ben alapított akadémia autonóm főiskola volt, de fővédnöke maga az egyház lett: az egyház szolgálatában állt, az egyháznak képzett lelkipásztorokat. Ez a két vonás – iskolai szabadság és egyházi elkötelezettség – végigkísérte teológiánkat, s a jövőben is ehhez szeretnénk ragaszkodni.

3. Ami a teológia egyetemi státusát illeti, többszörösen, s újból-újból felmerül a *teológia és az állam* viszonya. 1990-ig akadémiánk az állam által elismert, s az ismert diktatórikus intézkedések ellenére, az államtól független egyetem volt. Ez azt jelentette, hogy reánk nem volt érvényes a tanügyi törvény, de azt is, hogy az állam anyagilag nem támogatta. Az ország alkotmánya szerint két egyetemi típus van: állami és magán. Nincs tehát egyházi főiskola, noha parlamenti szinten, minden egyház részéről felmerül az igény egyházi főiskola létesítésére. Az állami egyetem igyekszik az ország teológiai főiskoláit bekebelezni, s a 12 görögkeleti és más egyház teológiája is (például a baptistáké), belépett az universitasba. Ezt (csak úgy csendben) nekünk is felajánlották, de mi nem éltünk a lehetőséggel. Teológiánk csak úgy működhetett tovább egyetemenként, ha megkapja az ún. akkreditációt, s ez azt jelentette, hogy bizonyos didaktikai feltételeknek meg kellett felelnie. Ez – aránylag könnyen – megtörtént, hiszen a hatóságoknak figyelembe kellett venniük évszázados hagyományainkat, és azt, hogy jogfolytonosságunk van, az 1948-as elismerés következtében. Jelenleg az országban nem állami teológia rajtunk kívül a gyulafehérvári magyar nyelvű római katolikus, a jászvásári román nyelvű római katolikus és a balázsfalvi görög katolikus teológia.

Az állami/nem állami egyetem a pénz, *vagy* autonómia kérdése. Az, hogy jelenleg egyházi főiskola vagyunk, azt jelenti, hogy anyagilag a fenntartó egyházakra (a két református

egyházkerület, a Zsinatpresbiteri Evangélikus Egyház és az Unitárius Egyház) vagyunk utalva, amelyek a lélekszámnak és a lelkészi állásoknak megfelelően részarányosan hordozzák a terheket (a két református egyházkerület 3/2 arányban). Az állam a teológia alkalmazottainak a fizetéséhez annak kb. 1/6 részével járul hozzá, a fizetések nagy részét, a költségeket, a hallgatók ösztöndíját és minden mást az egyházak, hordoznak. Református viszonylatban ez azt jelenti, hogy lélekszám szerint minden református egyháztag 8000 lejjel (új, erős lej szerint 0, 80 lejjel =, kb. 52 Ft.) járul hozzá az intézet fenntartásához. Ennyibe kerül nekünk az autonómia. A teológia tudja, hogy a hívek elszegényedése miatt ezt az összeget nem mindenki tudja könnyen előteremteni, ezért fölöttébb hálás a gyülekezeteknek. Az említett kritika – hogy ti. sokba kerül a teológia – azt a többször hangoztatott véleményt szüli, hogy fogadjuk el az állami státust. A teológia tanárai viszont teljes egyhangúsággal visszautasítják ezt, joggal tartván attól, hogy így az állam beleszól olyan ügyeinkbe, amelyek kizárólag teológiai és egyházi jellegűek, korlátozza tehát a több évszázados didaktikai függetlenségünket.

A jelenlegi helyzet sem felhőmentes, adott esetben éppen ellentmondásos. Nem tisztázott, hogy az akkreditált állapot mit jelent, ami az oktatást és a közigazgatást illeti. A félelmes megoldás maga után vonja azt a torz helyzetet, hogy amikor valakinek (rektor, tanári kar, egyházi testület, diákság) érdeke, akkor hivatkozik állami elismertetésünkre, amikor az érdek más, akkor függetlenségünkre. Főleg akkor jönnek elő a kérdések, amikor belső alapszabályzatunknak ellentmond a tanügyi törvény. Ez a zavaros-vízű helyzet sokszor előnyöket jelent, máskor visszaélésekre ad okot. Különös a nagyszebeni szász evangélikusok helyzete. 1948 óta ez a fakultás (helyenként tagozatnak neveztük) szerves része teológiánknak. Nemrég belépett a nagyszebeni Lucian Blaga universitasba, velünk, kolozsváriakkal meg is szüntette a szervezeti kapcsolatot, s csupán a közös tudományos tevékenység, a diákcseré és helyenként a tanárcseré maradt meg. A csupán 20 hallgatóval és 5 tanárral (jó néhány diák és tanár külföldi állampolgár) működő fakultás esetében ez érthető is, különös tekintettel a tőlünk független és szűkös anyagi helyzetükre.

Tanrendünket némileg átírta a bolognai követelmény, aminek a legellentmondásosabb kitétele a három év utáni államvizsga. Sok más főiskola mintájára mi ezt úgy értelmezzük, hogy harmad év után a hallgatók kapnak ugyan egy abszolutóriumot, de ez nem jogosít fel a lelképásztori szolgálatra, s arra törekszünk, hogy a negyed és az ötöd év a szakosodást szolgálja, de ezt is a magunk módját (tanrendünket nem felborítva) oldjuk meg. Mindenesetre, első lépésként bevezettük a kreditrendszert

Elmondhatjuk-e magunkról Pállal együtt, hogy mindenben megelégedettek vagyunk? Igen, de mint az apostol, ezt nem dicsekvésnek szánjuk, hanem az önellátás, az *autarkheia* értelmében. Az *autarkheia* (önellátó) azonban abban az összefüggésben értelmezendő, amely az egyik következő versben olvasható: Mindenre van erőm Krisztusban, aki engem megerősít, s itt a *dunamis* (*endunamo/w*) a Jézus Krisztusban felénk áradó és sokszor megtapasztalt erőt jelenti.

Kozma Zsolt

Válogatott könyvészet

- Akik jó bizonysgot nyertek. A Kolozsvári Református Theologia tanárai. 1895–1948.* Kolozsvár 1996.
- Eine reformierte theologische Fakultät in den Südosst-Karpathen.* Különlenyomat a Kirchenblatt für die reformierte Schweiz c. folyóiratból (17–18/1934). Klausenburg 1935.
- Gönczy Lajos: *Lelkészképzésünk reformja.* Református Szemle 1936. 438–444.
- Imre Lajos: *Theologiai Fakultásunk és egyházunk.* Református Szemle 1926. 125–129.
- Imre Lajos: *Mit követel az egyházi élet a theológiától és mit ad annak?* Református Szemle 1936. 500–503.
- Kolumbán Vilmos: *Teológiánk története évszámokban. (1622–1959).* Az Út 2002. 84–91.
- Kozma Zsolt: *A kolozsvári református teológia lelki-szellemi arcéle.* Önazonosság és küldetés. Kolozsvár 2001. 115–130.
- Kozma Zsolt: *Egyház és teológia.* Az Út 2001. 129–138.
- Makkai Sándor: *A theologiai fakultás válsága.* Református Szemle 1918. 454–457.
- Maksay Albert: *Theológiánk 30 éves jubileuma.* Református Szemle 1925. 656–658.
- Nagy Géza: *Református Theológiánk történetéből.* Református Szemle 1958. 324–326.
- Nagy Géza: *A Kolozsvári Református Theologiai Fakultás története.* Kolozsvár 1995.
- Tavaszy Sándor: *A theologiai tudomány az egyházban.* Az Út 1928. 213–216.
- Tökés István: *Negyedszázados theologiai jubileum.* Református Szemle 1974. 258–265.